

Heer Oerw. Heer B. A. W. Krämer
Pastoor

Eibergen.

1842

afz. N. J. de Boer Uygoklooster bij Nalsward.

Politie-gevangenis Scheveningen 23 Januari 1942, in festo Desponsationes B.M. Virginis Matris meae. Sub tutela Matris.

Het zou, na een nacht te Arnhem, hier maar voor één nacht zijn. Met die woorden werd ik cel 577 20 Jan. hier binnengebracht. Den volgenden morgen moest ik om halfnegen klaar zijn voor verhoor in den Haag. In den middag kon het waarschijnlijk afgesloten worden en ik met het oog op mijn gezondheid weer naar huisgaan. Des avonds 21 Jan. hoorde ik, dat de hechtenis verlengd werd voor nadere opheldering. De heer Hardegen, die mij hoffelijk verhoorde, troostte mij met een beroep op mijn kloosterlijk leven, dat het mij niet zoo zwaar zou doen vallen. Nu, dat doet het ook niet. Ik denk aan een oud versje van Longfellow, dat ik nog onthouden heb van mijn studententijd te Megen en dat nu wel bijzonder van toepassing is:

In his chamber all alone
Kneeling on a floor of stone
Praid e monk in deep contrition
For his sins of indecision
Praid for greater selfdenial
In temptation and in trial.

Met dien „trial“ valt het nog al mee, al moet men aan vele dingen van de „gevangenis“ even wennen. Ja, ja, het is wat, op 60 jarigen leeftijd nog in de gevangenis te komen. Ik zeide, dat ook bij het binnengaan van de gevangenis te Arnhem, al schertsend tot den heer Steven, die mij arresteerde. Mij troostte echter zijn antwoord: „Dan hätten Sie den Auftrag des Erzbischofs nicht annehmen sollen“. Ik wist, waarvoor ik hier was en zei hem ook ronduit, „das als eine Ehre zu betrachten“ en mij niet bewust te zijn, daarmee iets verkeerd gedaan te hebben. Ik herhaalde dit laatste aan den heer Hardegen en voegde erbij: integendeel, het was een eerlijke poging om daardoor de tegenstellingen te verzachten. Eenerzijds aanvaardde men dit, anderzijds zag men er toch ook een organisatie van verzet tegen de bezettende macht in. Ik moest dit laatste zoo beslist mogelijk afwijzen en den nadruk leggen op de uitsluitende bedoeling, het standpunt der katholieken met betrekking tot de propaganda van de N.S.B., door de Bisschoppen bepaald mee te deelen, zoowel aan de pers als aan het Reichskommissariat en aan het laatste geheel onafhankelijk van de instemming met dit standpunt door de Directies en Redacties der kath. dagbladen, welke overigens niet twijfelachtig was. Slechts door de reis van den heer Schlichting naar Rome, dien ik reeds den eersten dag van de vervulling van mijn opdracht vroeg, naar het Reichskommissariat te gaan, had het onderhoud daar plaats, nadat ik de heeren van kath. pers gesproken had. Ik begrijp in tusschen, dat men de houding van de Bisschoppen en van de kath. pers niet aangenaam vindt en de opdracht van den Aartsbisschop aan mij gegeven en door mij vervuld toch eenigszins beschouwt als een daad van verzet op grond van onze katholieke beginselen tegen iets, dat naar onze meening daarmede in strijd is. De tegenstelling der beginselen is er. Voor de belijdenis er van lijd ik met vreugde, wat er geleden moet worden. Mijn roeping tot de kerk en tot het Priesterschap heeft mij zooveel heerlijk en moois gebracht, dat ik er ook graag iets onaangenaams voor op mij neem. Met Job herhaal ik met volle instemming, wij hebben het goede van den Heer ontvangen, waarom zouden wij ook dan het kwade niet aannemen, dat Hij ons in Zijn Voorzienigheid verzendt. Dominus dedit, Dominus abstulit. Sit nomen Domini benedictum. Zóó kwaad heb ik het overigens niet. En al weet ik niet, wat het worden zal, ik weet mij geheel in Gods hand. Quis me separabit a caritate Dei. Ik denk aan mijn oude spreuk:

Prenez les jours, comme ils arrivent
Les beaux d'un coeur reconnaissant
Et les mauvais pour ceux qui suivent
Car le malheur n'est qu'un passant.

Met Gezelle loof ik „mijn ouden brevier“, dien men mij gelukkig gelaten heeft en dien ik nu zoo rustig mogelijk kan bidden. O zeker, ik mis des

morgens de H.Mis en de H.Communie, maar God is niettemin bij mij en in mij en met mij. In Bo enim vivimus, movemur en sumus. Gott so nah und ferne, Gott ist immer da. Het bekende kleine versje, dat de H.Teresia altijd in haar brevier bij zich had en dat ik Collega Prof. Brom stuurde, toen hij in de gevangenis zat, is ook voor mij een troost en bemoediging: „Nada te turbe, te espante. Todo pasa, Dios no si muda Pacienza todo lo alcanza. Quien a Dios tiene Nada lo salta. Solos Dios basta.

Mijn cel.

Cella continuata dulcescit. De cel wordt zoeter, naarmate ze trouwer wordt bewoond. Prof. van Ginneken heeft wel sterk de meening gepropageerd dat de Imitatio pessimistisch van toon is, maar op de celbewoning heeft de schrijver toch maar een optimistischen kijk gehad en ik als geboren optimist heb het hier opnieuw ondervonden, hoe blij Thomas van Kempen en zij in wier geest hij schreef het eenzaam leven in een stille cel hebben bekeken na het zelf te hebben doorleefd.

Och ja, als men zoo de cel van een gevangenis wordt ingeleid, 's avonds laat en de deur wordt met grendels en sloten achter u dicht gedaan, dan staat men wel een oogenblik vreemd te kijken. Het humoristische van het geval, dat ik op mijn ouden dag nog in een gevangenis cel geraakte drong me meer tot een lach dan het tragische er van me kon neerdrukken, maar vreemd was het toch. Daar sta je nu. Ik kwam vrij laat, tenminste naar gevangenisopvatting, omstreeks halfnacht. Dan is het bedtijd en is de arbeid gedaan. Er was niet op mij gerekend. Er was eigenlijk geen cel voor mij klaar. Maar er is ook niet veel aan klaar te maken. Een kruik met water kreeg ik, een handdoek en nog een doekje om wat schoon te maken of als servet, dat weet ik niet. Omdat er was opgebeld, dat ik nog eten moest, kreeg ik een klein broodje, dat ook voor den volgenden morgen dienen moest en een tinnen beker met taptemelk, op tafel stond een tinnen waschbakje met water, op het bed een stroozak twee dekens, ik moest me maar zien te redden. Hoewel het licht op de andere cellen om 8 uur uitgaat, zou men mijn licht nog even laten branden, een half uur langer. Het was geen Inferno, mijn celletje no. 577. En toen ik het betrad, las ik er niet boven: *toi chi entrate, lasciate ogni speranza*. Het zag er niet onheilspellend uit en toen de gevangenisman, die de wacht hielp, den soldaat er blijkbaar op wees, dat de cel niet klaar was, zeide deze: het is maar voor één nacht. Een laken kreeg ik niet. Nu irriteert me altijd onhoudbaar het gekriebel van wollen dekens aan mijn hoofd. Om te redden, sloeg ik den schoonen handdoek om het bovineinde der dekens. In het bed lagen twee stroozakken boven elkander. Op de meeste cellen wonen twee, op enkele zelfs drie gevangenen. Dan zal wel een van die stroozakken op den grond moeten. Dat laatste had ik in Arnhem op de cel, die ik kreeg en waar geen bed was, al meegemaakt. Ik was eigenlijk wel een beetje vies van die stroozakken en dekens, als die zonder lakens moeten worden gebruikt. Ik hield daarom de eerste nacht de kousen maar aan. Den volgenden morgen werd mij een laken met een handdoek gebracht. Ik zeide den jongenman, ook een gevangene, die echter wat mocht of moest werken, dat hij met zijn laken te laat kwam, wijl ik vandaag wel weer weg zou gaan. Ik zou het maar nemen, zeide hij vriendelijk, ik zou hier ook drie dagen zijn en ik zit er misschien wel voor drie jaar. Hij zag de situatie juist dan ik en ik ben erg blij met mijn laken en mijn tweeden handdoek. Voor kussen had ik niets dan een kleinen stroo-peluw, die ook al niet prettig aan het hoofd aandoet. Omdat ik in Arnhem al een slapeloozen nacht had doorgebracht en den volgenden dag bij het voortgezet verhoor toch zoo frisch mogelijk wilde zijn, bedacht ik toch iets om wat geriefelijker te liggen. Ik had een trioot-borstrok meegenomen, deze legde ik om den peluw daarover weer den schoonen handdoek. Het begon op een zacht kussen te lijken 't kon slechter. Zoo maak ik nu elken avond mijn bed op. Omdat ik toch niet altijd mijn kousen kan aanhouden, leg ik op het voeteneind van den stroozak mijn tweeden handdoek, span het laken over me heen en daarover

3.

de twee dekens en de eerste dagen, toen het nog al erg koud was, nog mijn duffelschen winterjas. Het dat al was op mijn niet veel meer aan te merken. Dat beteekent nog al iets in de gevangenis, als men om acht uur naar bed moet en tegen zeven uur eerst weer opstaat. Er is geen sprake van, dat ik al dien tijd kan slapen, maar de lichten gaan om acht uur uit en tegen zeven uur eerst weer aan, waar blijf je dan anders dan in bed. Het celletje zelf is niet ^{on}behoorlijk, een pijpenlaadje met op het einde over de geheele breedte het bed. Dit bepaalt de breedte van de cel, die 0.80-1.90 zal zijn, zes maal de lengte van dit papier plus een stukje van onder tot het pijltje hiernaast. De diepte is zowat het dubbele, 12x dit papier plus van onder tot het pijltje hier beneden. (Br. 186cm D. 368 cm) De hoogte is ongeveer dezelfde als de diepte. De zijwanden zijn voor $\frac{2}{3}$ van de diepte in schoon metselwerk uitgevoerd. Ik tel daarin 65 steenen in de hoogte met een vrij breeden voeg, rondom het bed is de muur gece-menteerd, wat zindelijker is. Tot op deurhoogte is de muur lichtgeel, daarboven witgeveefd. Ze zien er aardig zindelijk uit. De deur in het midden van den voormuur is van binnen bruingebeitst. In het midden een vierkant ijzeren luikje, waardoor het eten wordt doorgegeven. Daarboven is ook nog een met ijzer beslagen kijkgaatje, dat ik tot op heden echter niet geopend heb gezien. Den eersten avond dacht ik, dat er geen raam was, maar den volgende dag werd ik gewaar, dat dit hoog boven de deur tegen de zoldering aan over heel de breedte van de cel in drie geledingen naast elkaar is aangebracht. Het middelste kan zeer gemakkelijk met een trekstang worden geopend. Het licht is aldus overvloedig en de gelegenheid tot ventilatie uitstekend. De venstertjes laten me echter niets anders zien dan de lucht nu en dan scheert er een zeemeeuw langs. Tot heden zijn de vensters het grootste deel van den dag met de prachtigste bloemtafereelen bezet, maar de zon en de verwarming samen zorgen toch, dat er nu en dan tenminste hier en daar open lichtplekken komen. Ja, er is ook verwarming. Boven het bed loopen op een paar meter hoogte drie verwarmingsbuizen. Heel veel warmte geven ze niet. De koudste dagen bibber ik den geheelen dag wel 'n beetje, maar de kou is er toch af en het is heel goed te houden. Het is me tenminste niet koud genoeg om al zit ik ook stil, mijn jas er bij aan te trekken. Er ligt een steenen vloer van vrij groote blauwe plavuizen, maar voor de deur lag een matje, dat ik overdag onder tafel, des nachts voor mijn bed leg. Tafel is een wel wat grootsche benaming. Het is een klaptafeltje tegen den linkschen muur, iets kleiner dan een uitgespreid dagblad, dat als tafelkleed dienst doet. Ik dek mijn tafeltje met het „Vaderland“, dat zijn mooien titel aan beide kanten op mijn tafel te zien geeft. Er moet toch iets spreken in zoo'n kale cel. Voor me heb ik een klein altaartje of hoe men het noemen wil. Er lag op mijn cel een papieren dambord met damschijven. Daar zal ik maar niet mee beginnen te spelen, maar er lag ook een stuk pakpapier. Dat sloeg ik om het dambord en met een sigaren-spijkertje (men moet zich redden, want mes en schaartje zyn afgenomen) heb ik in het pakpapier kleine keepjes gemaakt, waarin ik 3 prentjes heb gestoken uit mijn brevier. Zoo heb ik recht voor mij toch het beeld van Christus aan het Kruis, wel niet voluit, maar toch een mooie buste met de wonde van het H. Hart, nog wel van fra Angelico. Daarnaast heb ik aan de eene zijde de H. Teresia gestoken met haar spreuk: Mori aut pati, aan de andere zijde St. Jan van het Kruis met zijn „Pati et contemni“. Ik vond ook nog twee spelden, waarvan ik een gebruikte om onder de drie afbeeldingen een breed dwarspapiertje te hangen, waarop Teresia's spreuk „Nada te turbe“ enz. In het midden: „Gott so nah und ferne, Gott ist immer da“ en ten slotte mijn spreukske: Prenez les jours, comme ils arrivent“ enz. Ik had ⁱⁿ mijn brevier geen los prentje van Maria en toch hoort ook haar beeltenis op de cel van een Carmeliet. Ook daarmee heb ik me kunnen redden. In het deel van het brevier, dat we nu gebruiken en dat men mij gelukkig gelaten heeft, staat voorin een prachtafbeelding van de Madonna van Carmel van Freiin von Oer. Mijn brevier staat nu wijd-open bij

4.

die afbeelding op het bovenste van twee hoekplankjes, links boven het bed. Ik heb aan tafel maar even rechts te zien en ik heb haar mooie beeltenis voor me, als ik in bed lig, valt mijn oog het allereerst op die ster-drage gende Madonna, Spes omnium Carmelitarum.

Een stoel heb ik niet, slechts een krukje, een driepoot, dat echter niet slecht zit. Als ik een steuntje zoek, want men wordt hier meer moe van het niets doen, dan thuis van veel werken, dan zet ik mijn krukje naast de tafel dicht bij den muur en heb zoo den gemakkelijksten armstoel.

Van het verder huisraad is niet veel te vertellen, het is gauw opgesomd, een veger en blik om mijn oel netjes te houden, een klein emmertje en een dweil, een papierkorfje, een grooten emmer met bril, die zich goed laat afsluiten en eens per dag uitgedragen wordt en een kleinen blauw-steenen waterkruik. Eindelijk een zinken zeepbakje en een kapstok met drie haken. Het electrisch licht is midden boven de klaptafel aan den muur aangebracht. Het wordt van buiten aan- en uitgedaan.

Beata solitudo. Ik ben er heelemaal thuis, in dat kleine celletje. Ik heb er mij nog niet verveeld, integendeel. Ik ben er alleen, o ja, maar nooit was Onze Lieve Heer mij zoo nabij. Ik kan het uitjubelen van vreugde, dat Hij zich weer eens geheel door mij heeft laten vinden, zonder dat ik bij de menschen of de menschen bij mij kunnen. Hij is nu mijn eenige toeverlaat en ik voel me veilig en gelukkig. Ik wil hier altijd blijven, als Hij het zoo beschikt. Ik ben nog zelden zoo gelukkig en tevreden geweest.

T.B.

Scheveningen, 27 Januari 1942.

Mijn dagorde.

Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora
Sic fiet hora brevis et labor ipse levis.

De eerste dagen kon ik me nog moeilijk een dagorde bepalen, maar nu ik hier een week ben en den gang van zaken een beetje door heb, heb ik toch orde in mijn dag trachten te brengen. Het is moeilijk, alles op de minuut te doen, want vooreerst plegen de gewone dingen van het gevangenisreglement zich niet zoo precies aan de klok te houden en ten tweede is het niet zoo eenvoudig te weten, hoe laat het is. Vooral de eerste dagen was dat heel lastig, omdat men mij met de meeste andere dingen ook mijn horloge had afgenomen. Gelukkig heb ik dat, toen ik bij het laatste verhoor Woensdagavond een vraag schriftelijk te beantwoorden kreeg en mij daarbij werd toegestaan te rooken en men mij dus mijn rookartikelen moest brengen ook mijn horloge gevraagd en gekregen. Maar het stond natuurlijk stil en ik heb het maar op goed geluk op een benaderend uur weer aan den gang kunnen brengen. Er slaat hier geen klok en in de dingen, waarvoor een tijd staat aangegeven, heeft men geen aanwijzing van dat uur, omdat men er zich zoo precies niet aan houdt. Maar mijn horloge loopt tenminste goed en ik heb dus mijn eigen tijd onafhankelijk van Greenwich zoowel als van Amsterdam of Berlijn.

Tusschen halfzeven en zeven uur klinken de eerste geluiden. De wacht schijnt dan de jonge gevangenen te wekken, die allerlei loopende karweitjes opknappen. Zoo kwart voor zeven gaat er dan een bel, maar heel zacht! Zachtjes aan komt er dan meer alarm. Na nog weer eenigen tijd gaat men rond, schijnt de cellen van het nachtslot te doen en steekt meteen het licht aan. Dat is althans voor mij het sein tot opstaan. Het is dan ook mooi geweest met den nacht sinds 's avonds acht uur. Ik sla een kruis, groet de Madonna van Carmel op het plankje boven mijn bed en trek mijn kousen en pantoffels aan, bid op mijn knietjes drie Weesgegrootjes en een kort gebed en begin mijn bed af te halen. Ik sla de dekens uit en vouw ze netjes op, ook het laken, ont doe de peluw van zijn verzachtingen, zet mijn waterkan buiten de deur, die er even voor wordt opgedaan en ga dan - ik ben nog altijd in mijn pyama, die ik gelijkkig ook nog kon meepakken bij het arresteren - de opgevouwen dekens op het matje, geknield op mijn manier uit hetvgeheugen en wat ik niet van buiten ken, de H. Mis

Lezen met geestelijke H. Communie en de gebeden der dankzegging. Het gaat vlugger dan anders, maar het gaat ook anders. Het is een mooi begin van den dag. Thuis is eerst de meditatie, daarna het koor, maar voor hier laat ik liever mijn H. Mis voorgaan, al is het dan in nachtgewaad. Intusschen of omstreeks het einde wordt de kan met frisch water teruggebracht. De deur gaat weer eventjes open. We zeggen elkaar goeden morgen en ik ga me wasschen. Ik zou me er heel graag bij scheren, maar die weelde is teruggebracht tot Woensdag en Zaterdagmiddag. Dan gaan tien minuten de deuren open en krijgen we een gilet, zoo noodig ook zeep en kwast en moeten ons dan maar heel gauw opknappen. Als het mesje niet deugt, mogen we een ander vragen. Als ik me dan 's morgens aan het wasschen ben, zoo goed halfacht, komt de man met de koffie. We hebben allen een mooien tinnen beker met oor, een bord en een lepel.

Beker en lepel gaan 's nachts buiten de deur, maar krijgen we 's morgens met het waterbrengen terug. Ik brok mijn brood in het bord en giet de koffie er overheen, een flink bord vol. Dan kleed ik me verder en laat het brood weken. Tegen acht uur ben ik weer het heertje, met uitzondering van de baard, deftig in het zwart en zet ik me op mijn krukje aan tafel, bid het Angelus, een Onze Vader en Weesgegroet als in het klooster en verorber mijn ontbijt met mijn lepel. Och dat deed ik 35 jaar geleden in onze Beiersche kloosters juist op dezelfde wijze. Daar brokten we ook het brood in de koffie en aten het met den lepel. Ik reinig weer mijn bord en lepel en ga dan een morgenwandeling doen, onder het genot van een pijpje en nadenkend over den dag van gisteren en dien van vandaag, mijn Memento van de H. Mis nog eens vrijer herhalend. Ik denk aan velen, die aan mij denken en tracht te leven in de Communio Sanctorum. Ik wandel niet van drie meter heen en drie meter terug en dan weer van voren af aan. Die wandeling begint zoo ongeveer halfnegen tot tegen negen uur mijn pijpje leeg is. Dan bid ik de Metten en Laudan en de Priem vaak eerst ook nog heen en weer loopend, totdat ik dat gedrentel moe, rustig naast de tafel op mijn krukje tegen den muur ga zitten om verder te bidden. Als ik daarmee gereed ben, is het ongeveer halftien. Tusschen negen en halftien wordt het licht uitgedaan, soms zoo vroeg, dat ik even een pauze moet maken, maar Zondag was het aan-tot tien uur. Om halftien houd ik dan mijn morgen-meditatie met lezing en overweging van „Jesus” door Cyriel Vorschaeve, dat ik met het leven van de H. Theresia in de vertaling van Kwakman bij gunst van de politie, die mij arresteerde, heb mogen meenemen, de eerste dagen hier nog wel niet kreeg, maar later op mijn verzoek toch op mijn cel mocht hebben.

Om tien uur begin ik wat te schrijven. De eerste paar dagen ben ik zoet geweest met het schriftelijk antwoord op de vraag: **Waarom verzet zich het Nederlandsche volk, met name het katholieke volksdeel tegen de N.S.B.** Ik heb er in acht van deze bladzijden een antwoord op trachten te geven. Nu tracht ik dan de uren van schrijven mijn indrukken vast te leggen van den tijd hier doorgebracht, terwijl ik verder het leven van de H. Theresia schrijf dat ik voor het Spectrum op mij nam. Als ik met schrijven begin, steek ik een sigaar op. Om halftwaalf bid ik weer, alweer loopende, Terts, Sext en Noon. De schrijftijd is een paar morgens onderbroken door de „sportoefening”, die we elken dag nu eens 's morgens, dan weer 's middags hebben te doen. Dat is een vermakelijke geschiedenis. We worden met luider stem opgecommandeerd, de deuren gaan open en we posteeren ons tot allen de deur uit zijn, in de rij aan de overzijde van den gang, ieder met zijn genummerden vuilnisemmer in de hand. We gaan op bad, zetten onzen emmer op het einde van de gang neer, gaan nog door wat gangen en komen dan op een open terrein achter de gevangenis, door een hoogen muur afgesloten, een vrij lange smalle strook grond. In het midden staat een gymnastiekmeester. Wij loopen in een wijden ellips om hem heen, dan in gewonen pas, dan in looppas, dan weer met hooge stappen, af en toe moeten we in zekere rythmische beweging de armen vooruit en wijduit spreiden, dan weer de handen op de hopen houden, enfin, ik ken die bewegingen zoo niet en doe maar wat mee.

5.
Een groepje doet er niet aan mee en loopt een eindje verder op en neer. Een man op twee krukken zit ergens in een hoek, maar ik huppel en draaf ~~na~~ maar mee. Het duurt niet lang, hoogstens tien minuten, een dezer dagen toen het wat sneeuwde, nauwelijks vijf. 't Is buiten koud en men frischt er weer even van op. Velen bekijken natuurlijk wel even, vooral den eersten keer, den geestelijke met al grijzende haren in deftigen zwarten jas, nog wel met een ridderorde op en groepen en knikken met verstandhouding, maar och, we zitten allen in hetzelfde schuitje, ook daaraan is men alweer gewend. Ik ben trouwens de eerste geestelijke niet, die hier gastvrijheid geniet. Als we terugkomen in onze gang, kunnen we onzen gereinigden emmer weer meenemen. De deur staat voor ons open. Zoodra we binnen zijn, gaat de grendel er weer op. Gedeelde smart is halve smart geworden. Over het algemeen schikt ieder zich nog al, als men zoo de gezichten bekijkt. Omstreeks 12 uur, soms al wat vroeger, wordt het middageten gebracht in een laag cylindervormig keteltje met deksel, Donderdag en Zondag was het erwtensoep, Dinsdag soep van bruine boonen met gort, de andere dagen stampot, Vrijdag zoo iets van aardappelen met uien en wat visch erdoor, de andere dagen aardappelen met kool of wortelen of zuurkool, Vleesch heb ik er niet in kunnen vinden, ook in de erwtensoep niet, maar het is alles zeer goed bereid en heel niet onsmakelijk. De hoeveelheid is zoo groot dat ik aan tweederde genoeg heb.

We hebben een potje Zwaardemakers jam en een stukje boter gekregen, ik geloof verleden Vrijdag, ik veronderstel voor een week om bij het brood te gebruiken. Daar gebruik ik het echter niet bij. Elken middag doe ik een stuk boter in de soep of in de stampot, die ik eet, en neem deftig wat jam voor dessert. Zoo komen die dingen toch tot hun recht. Na tafel reinig ik weer de wapenen, bid het Angelus als in het klooster en houd dan geknield, in den geest met de Ordebroeders, adoratie. Het „Adoro Te” is mijn geliefd gebed geworden, ik zing het soms halfluid. Het is meteen een geestelijke H. Communie.

Na het eten steek ik een pijpje op, loop wat op en neer en knap wat kleine karweitjes op, zocals gisteren het in elkander zetten van mijn altaartje, vandaag het afslijpen van mijn nagels, die al te lang werden en waarvoor ik geen schaarje kon machtig worden. Op het harde cement van vloer en muur heb ik ze weer netjes bygeslepen. Ja, men moet zich redden. Dan ga ik wat rustig zitten, zonder echt te dutten, want dan wordt het 's nachts nog erger met niet-slapen. Om twee uur bid ik Vespers en Completen met het Rozenhoedje. Dat laatste moet ik op mijn vingers doen, want in de haast van het verkleeden heb ik dit, jammer genoeg, in mijn habijt gelaten. Ik begrijp het zelf niet, maar het is zoo. Onze Lieve Heer heeft dat zeker zoo beschikt om het meer te doen waardeeren. Daarna lees ik in het leven van de H. Theresia.

De eerste dagen was ik aangewezen op andere lectuur. Toen ik Donderdag, na even gewogen te zijn, op mijn cel terugkwam, ging juist de bibliothecaris met wagentje rond. Op mijn cel had hij twee boeken gelegd: Ina Boudier Bakker, De Klop op de deur, en Maurits Sabbe, De Bareelsen. Hij kwam nog even terug om te vragen, of die boeken meëaanstonden. Ik moest hem bekennen, dat romans mijn geliefde lectuur niet waren. Hij keek wat rond op zijn wagentje en presenteerde me deel III van Scientia, handboek voor Wetenschap, Kunst en Godsdienst en de Kunstgeschiedenis der Nederlanden door Dr. H. E. van Gelder, beide mooie uitgaven van W. de Haan, Utrecht. Die leken me beter en hield ik toen maar. Ik zeide hem, dat ik Jezus van Cyriel Verschaeve en de nieuwe uitgave van Kwakmans De H. Theresia had mogen meenemen, maar hier toch niet naar mijn cel. Hij noteerde beide boeken meende Kwakmans Theresia in de eerste uitgave te hebben, had vollo Heiligenlevens, zou eens zien. Hij nam de beide romans weer mee, want meer dan twee boeken was niet toegestaan. Zoo las ik de eerste dagen vlijtig dan eens over onze kunst, vooral over die der Middeleeuwen, dan weer over Wiskunde, Mechanica, Sterrenkunde enz. Beide boeken hebben me veel

pleizier gedaan. Ik had en vroeger al in gelezen, maar het ging nu rustiger. Toch was ik blij, enkele dagen geleden, de twee meegenomen boeken terug te krijgen. Ik heb nu meer de lectuur, die ik deze dagen het liefst heb. Ik lees zoo tot 4 uur, steek er nu en dan een pijpje bij op. Om 4 uur houd ik geknield een halfuur meditatie over het leven van Jezus en mijn leven. Om halfvijf ongeveer reeds wordt het avondbrood rondgebracht, dat ook voor 's morgens moet reiken. Tot Donderdag was het 't gewone brood, een hompje, in vier flinke dikke sneden tot kort op den onderkant angesneden. Donderdagmorgen is de dokter bij me geweest. Ik vertelde hem, dat mijn maag nogal delicaat was, dat ik vier keer een ernstige maagbloeding had en nu leed aan een vrij ernstige urine-infectie met coli-bacillen. Ik vertelde kort de behandelingen van Dr. Woltring, Dr. Enneking, Prof. Borst en van Capelle en maakte hem er ten slotte opmerkzaam op, dat mijn abnormaal laag lichaamsgewicht gevoegd bij mijn chronische ziekte me recht gaven op extra-voeding en de distributie mij die te Nijmegen ook toekende. Hij zou de urine onderzoeken, mij laten wegen en zien, wat hij doen kon. Ik werd gewogen: 56 Ko. waarvan men voor de kleeding twee kilo aftrok. Het gevolg was, dat ik in plaats van het gewone brood nu melkbrood kreeg, ik merkte er niet veel verschil in, maar er zal toch wel wat melk in zitten. Bovendien werden de sneden gesmeerd. Des avonds kreeg ik verder in plaats van een vollen beker taptmelk een halve beker-de maat is ruim-volle melk. Den volgenden morgen werd ook de urine voor onderzoek opgevraagd, maar daar heb ik verder niets meer ~~gemaakt~~ overgehoord. Van andere extra-voeding is niets gekomen. Tengevolge van deze tegemoetkoming hangt op de deur van mijn cel een kaartje Milch en een Weissbrot. 't Lijkt wel meer dan het is, maar ik doe het er mee. Ik zet, zoo spoedig het gebracht wordt, mijn brood weer in de week, nu in de melk en verorber dat weer. Daar is niet zoo veel tijd voor, want al vrij spoedig daarna worden beker en lepel ingenomen om buitende deur te worden gezet. Goed 5 uur, kwart over vijf zijn we met ons avondeten klaar. Dan wordt het heel rustig. We krijgen niets meer, hebben niets meer af te geven. Na het avondeten bid ik het Angelus, houd in den geest met het klooster Adoratie, steek een sigaar op en houd nog een avondwandelingetje, 3 M. heen, 3 M. terug en weer van voren af aan, precies als 's morgens. Om 6 uur ga ik weer wat schrijven tot kort voor acht. Dan maak ik mijn bed op en bid mijn avondgebed voor mijn bed. Het hindert me dan verder weinig, dat het licht uitgaat. Ik bid nog wat door en stop me dan onder de dekens tot 's morgens.

Scheveningen 28 Jan. 1942

T.B.

Zaterdag 31 Jan. 1942.

Ik moet aan het voorgaande nog even wat toevoegen. Ik mag toch niet zeggen, dat ik geen vleesch krijg. Woensdag en Donderdag was er in de soep en de stampot vleesch. Het was er door heen gewerkt, in kleine stukjes gemalen en niet overvloedig, maar ik heb toch weer vleesch gezien.

Donderdagmorgen 29 Jan. het was de Patroon der Journalisten St. Franciscus van Sales de Zachtmoedige. Ik had mijn pijpje eens goed schoongemaakt en had het juist voor de morgenwandeling aangestoken, of daar kwam een Duitsche soldaat, met „etwas neues". Ik moest tabak en sigaren, pijp en luitfers afgeven. Ik mocht niet meer rooken. 't Was goed, dat ik juist aan den zachtmoedigen Frans van Sales dacht, anders had ik misschien een onvriendelijk woord gezegd. Ik klopte mijn pijpje uit en gaf de spullen maar over. De arme soldaat zei nog vol medelijden, dat het niet van hem kwam. Nu dat begreep ik wel. Om me te troosten, zei hij me, dat ik het andere, dat bij me gebracht had de twee boeken en het papier mocht houden. Gelukkig, daar had ik meer aan, al miste ik het pijpje en de sigaar. Ik schrapte het rooken op de dagorde en de dag ging weer verder. Nu weet ik alweer niet beter, of het hoort zoo. 't Is al mooi geweest, dat ik de eerste moeilijkste dagen mocht rooken.

T.B.

7.

GELEBRIEVEN VAN

Prof. Dr. Titus Brandsma ord. Carn.

Pálitie-gevangenis Scheveningen 23 Januari 1942, in festo Desponsationis
B.M.-Virginis Matris meae. Sub tutela Matris.

Het zou, na een nacht te Arnhem, hier maar voor één nacht zijn. Met die woorden werd ik cel 577 20 Jan. hier binnengebracht. Den volgenden morgen moest ik om half negen klaar zijn voor verhoor in Den Haag. In den middag kon het waarschijnlijk afgesloten worden en ik met het oog op mijn gezondheid weer naar huis gaan. Des avonds 21 Jan. hoorde ik, dat de hechtenis verlengd werd voor nadere opheldering. De Heer Hardegen, die mij hoffelijk verhoorde, troostte mij met een beroep op mijn kloosterlijk leven, dat het mij niet zo zwaar zou doen vallen. Nu, dat doet het ook niet. Ik denk aan een oud versje van Longfellow, dat ik nog onthouden heb van mijn studententijd te Megen en dat nu wel bijzonder van toepassing is:

In his chamber all alone
Kneeling on a floor of stone
Praid a monk in deep contrition
For his sins of indecision,
Praid for greater selfdenial
In temptation and in trial.

Met dien "trial" valt het nog al mee, al moet men aan vele dingen van de "gevangenis" even wennen. Ja, ja, het is wat, op 60 jarigen leeftijd nog in de gevangenis te komen. Ik zeide, dat ook bij het binnengaan van de gevangenis te Arnhem, al schertsend tot den Heer Steven, die mij arresteerde. Mij troostte echter zijn antwoord: "Dann hätten Sie den Auftrag des Erzbischofs nicht annehmen sollen." Ik wist, waarvoor ik hier was en zei hem ook ronduit "das als eine Ehre zu betrachten" en mij niet bewust te zijn, daarmee iets verkeerd gedaan te hebben.

Ik herhaalde dit laatste aan den heer Hardegen en voegde erbij: "integendeel, het was een eerlijke poging om daardoor de tegenstellingen te verzachten". Eenerzijds aanvaardde men dit, anderzijds zag men er toch ook een organisatie in van verzet tegen de bezettende macht. Ik moest dit laatste zo beslist mogelijk afwijzen en den nadruk leggen op de uitsluitende bedoeling: het standpunt der Katholieken met betrekking tot de propaganda van de N.S.B., door de Bisschoppen bepaald mee te delen, zowel aan de pers als aan het Reichskommissariat en aan het laatste geheel onafhankelijk van de instemming met dit standpunt door de Directies en Redacties der Kath. Dagbladen, welke overigens niet twijfelachtig was. Slechts door de reis van den heer Schlichting naar Rome, dien ik reeds den eersten dag van de vervulling van mijn opdracht vreeg, naar het Reichskommissariat te gaan, had het onderhoud daar plaats, nadat ik de heeren van de Kath. Pers gesproken had.

Ik begrijp intusschen, dat men de houding van de Bisschoppen en van de Kath. Pers niet aangenaam vindt en de opdracht van den Aartsbisschop aan mij gegeven en door mij vervuld toch eenigszins beschouwt als een daad van verzet op grond van onze Katholieke Beginselen tegen iets, dat naar onze mening daarmede in strijd is. De tegenstelling der beginselen is er. Voor de belijdenis er van lijd ik met vreugde, wat er geleden moet worden. Mijn roeping tot de Kerk en tot het Priesterschap heeft mij zoveel heerlijks en noois gebracht, dat ik er ook graag iets onaangenaams voor op mij neem. Met Job herhaal ik met volle instemming: "Wij hebben het goede van den Heer ontvangen, waarom zouden wij dan ook het kwade niet aannemen, dat Hij ons in Zijn Voorzienigheid verzendt? Dominus dedit, Dominus abstulit. Sit nomen Domini benedictum." Zoo kwaad heb ik het overigens niet. En al weet ik niet, wat het worden zal, ik weet mij geheel in Gods hand. "Quis me separabit a caritate Dei". Ik denk aan mijn oude spreuk:

Prenez les jours, comme ils arrivent,
Les beaux d'un coeur reconnaissant
Et les mauvais pour ceux qui suivent,
Car le malheur n'est qu'un passant.

Met Gezelle loof ik "mijn ouden brevier" dien men mij gelukkig gelaten heeft en dien ik nu zoo rustig mogelijk kan bidden. O zeker, ik mis des morgens de H. Mis en de H. Communie, maar God is niettemin bij mij en in mij en met mij. "In Eo enim vivimus, movemur et sumus". Gott so nah und ferne, Gott ist immer da".

7 nada

Het bekende kleine versje, dat de H. Teresia altijd in haar brevier bij zich had en dat ik Collega Prof. Brom stuurde, toen hij in de gevangenis zat, is ook voor mij een troost en bemoeiding: "Nada ^{de} disturbe, te espante. Todo pasa, Dios no si muda. Pacienza todo lo alcanza. Quien a Dios tiene, Nada lo salta. Solo Dios basta." - *.. doet niets u in verwarring brengen. doet niets u verschrikken; alles gaat voorbij; God verandert niet. Gedult bereikt alles. Wie God heeft, hem ontbreekt niets. God alleen is genoeg." (H. Teresia)*

"Cella Continuata dulcescit." De cel wordt zoeter, naarmate ze trouwer wordt bewoond. Prof. van Ginneken heeft wel sterk de meening gepropageerd, dat de Imitatio pessimistisch van toon is, maar op de celbewoning heeft de schrijver toch maar een optimistischen kijk gehad en ik als geboren optimist heb het hier opnieuw ondervonden, hoe blij Thomas van Kempen, en zij in wier geest hij schreef, het eenzaam leven in een stille cel hebben bekeken na het zelf te hebben doorleefd.

Och ja, als men zoo de cel van een gevangenis wordt ingeleid, 's avonds laat, en de deur wordt met grendels en sloten achter U dicht gedaan, dan staat men wel een oogenblik vreemd te kijken. Het humoristische van het geval, dat ik op mijn ouden dag nog in een gevangenis cel geraakte, drong me meer tot een lach dan het tragische er van me kon neerdrücken, maar vreemd was het toch. Daar sta je nu. Ik kwam vrij laat, tenminste naar gevangenisopvatting, omstreeks half acht. Dan is het bedtijd en is de arbeid gedaan. Er was niet op mij gerekend. Er was eigenlijk geen cel voor mij klaar. Maar er is ook niet veel aan klaar te maken. Een kruik met water kreeg ik, een handdoek en nog een doekje om wat schoon te maken of als servet, dat weet ik niet. Omdat er was opgebeld, dat ik nog eten moest, kreeg ik een klein broodje, dat ook voor den volgenden morgen dienen moest en een timmen beker met taptemelk; op tafel stond een timmen waschbakje met water, op het bed een stroozak en twee dekens, ik moest me maar zien te redden. Hoewel het licht op de andere cellen om 8 uur uit gaat, zou men mijn licht nog even laten branden, een half uur langer.

T.: "Sij, die hier binnentruet, leit alle hoop verren." (Bante)

Het was geen Inferno, mijn celletje no. 577. En toen ik het betrad, las ik er niet boven: "toi chi entrate, lasciate ogni speranza!" Het zag er niet onheilspellend uit en toen de gevangenisman, die de wacht hielp, den soldaat er blijkbaar op wees, dat de cel niet klaar was, zeide deze: "Het is maar voor één nacht." Een laken kreeg ik niet. Nu irriteert me altijd onhoudbaar het gekriebel van wollen dekens aan mijn hoofd. Om me te redden, sloeg ik den schoonen handdoek om het bovendeinde der dekens. In het bed lagen twee strozakken boven elkander. Op de meeste cellen wonen twee, op enkele zelfs drie gevangenen. Dan zal wel een van die strozakken op den grond moeten. Dat laatste had ik in Arnhem op de cel, die ik kreeg en waar geen bed was, al meegemaakt. Ik was eigenlijk wel een beetje vies van die strozakken en dekens, als die zonder lakens moeten worden gebruikt. Ik hield daarom de eerste nacht de kousen maar aan. Den volgenden morgen werd mij een laken met een handdoek gebracht. Ik zeide den jongeman, ook een gevangene, die echter wat mocht of moest werken, dat hij met zijn laken te laat kwam, wijl ik vandaag wel weer weg zou gaan. Ik zou het maar nemen, zeide hij vriendelijk, ik zou hier ook drie dagen zijn en ik zit er misschien wel voor drie jaar. Hij zag de situatie juister dan ik en ik ben erg blij met mijn laken en mijn tweeden handdoek. Voor kussen had ik niets dan een kleinen stroo-peluw, die ook al niet prettig aan het hoofd aandoet.

Omdat ik in Arnhem al een slapeloozen nacht had doorgebracht en den volgenden dag bij het voortgezet verhoor toch zo fris mogelijk wilde zijn, bedacht ik toch iets om wat geriefelijker te liggen. Ik had een tricot-borstrok medegenomen, deze legde ik om den peluw, daarover weer een den schoonen handdoek. Het begon op een zacht kussen te lijken; het kon slechter. Zoo maak ik nu elken avond mijn bed op. Omdat ik toch niet altijd mijn kousen kan aanhouden, leg ik op het voeteneind van den stroozak mijn tweeden handdoek, span het laken over me heen en daarover de twee dekens en de eerste dagen, toen het nog al erg koud was, nog mijn duffelschen winterjas. Met dat al was op mijn cel niet veel meer aan te merken. Dat beteekent nog al iets in de gevangenis, als men om acht uur naar bed moet en tegen zeven uur eerst weer opstaat. Er is geen sprake van, dat ik al dien tijd kan slapen, maar de lichten gaan om acht uur uit en tegen zeven uur eerst weer aan, waar blijf je dan anders dan in bed? Het celletje zelf is niet onbehoorlijk, een pijpenlaadje met op het einde over de geheele breedte het bed. Dit bepaalt de breedte van de cel, die 1.80-1.90 zal zijn, zes maal de lengte van dit papier plus een stukje van onder tot het pijltje hiernaast. De diepte is zoowat het dubbele, 12x dit papier plus van onder tot het pijltje hier beneden. (Br. 186 cm; D. 368 cm.) De hoogte is ongeveer dezelfde als de diepte. De zijwanden zijn voor 2/3 van de diepte in schoon metselwerk uitgevoerd. Ik tel daarin 65 steenen in de hoogte met een vrij breedden voeg, rondom het bed is de muur gecementeerd, wat zindelijker is. Tot op de deurhoogte is de muur lichtgeel, daarboven witgeverfd. Ze zien er aardig zindelijk uit. De deur in het midden van den voormuur is van binnen bruingebeitst. In het midden een vierkant ijzeren luikje, waardoor het eten wordt doorgegeven.

Daarboven is ook nog een met ijzer beslagen kijkgaatje, dat ik tot op heden echter niet geopend heb gezien. Den eersten avond dacht ik, dat er geen raam was, maar den volgenden dag werd ik gewaar, dat dit hoog boven de deur tegen de zoldering aan, over heel de breedte van de cel, in drie geledingen naast elkaar is aangebracht. Het middelste kan zeer gemakkelijk met een trekstang worden geopend, Het licht is aldus overvloedig en de gelegenheid tot ventilatie uitstekend. De venstertjes laten me echter niets anders zien dan de lucht, nu en dan scheert er een zeemeew ~~over~~ langs. Tot heden zijn de vensters het grootste deel van den dag met de prachtigste bloemtaferelen bezet, maar de zon en de verwarming samen zorgen toch, dat er nu en dan tenminste hier en daar open lichtplekken komen. Ja, er is ook verwarming. Boven het bed loopen op een paar meter hoogte drie verwarmingsbuizen. Heel veel warmte geven ze niet. De koudste dagen bibber ik den geheelen dag wel 'n beetje, maar de lou is er toch af en het is heel goed te houden. Het is me tenminste niet koud genoeg om, al zit ik ook stil, mijn jas er bij aan te trekken. Er ligt een steenen vloer van vrij groote blauwe plavuizen, maar voor de deur lag een matje, dat ik overdag onder tafel, des nachts vóór mijn bed leg. "Tafel" is een wel wat grootsche benaming. Het is een klaptafeltje tegen den linkschen muur, iets kleiner dan een uitgespreid dagblad, dat als tafelkleed dienst doet. Ik dek mijn tafeltje met het "Vaderland", dat zijn mooien titel aan beide kanten op mijn tafel te zien geeft. Er moet toch iets spreken in zo'n kale cel. Vóór me heb ik een klein altaartje, of hoe men het noemen wil. Er lag op mijn cel een papieren dambord met damschijven. Daar zal ik maar niet mee beginnen te spelen, maar er lag ook een stuk pakpapier. Dat sloeg ik om het dambord en met een sigarenspijkertje (men moet zich redden, want mes en schaar zijn afgenomen) heb ik in het pakpapier kleine keepjes gemaakt, waarin ik drie prentjes heb gestoken uit mijn brevier. Zoo heb ik recht voor mijn toch het beeld van Christus aan het Kruis, wel niet voluit, maar toch een mooie buste met de wonde van het H. Hart, nog wel van fra Angelico. Daarnaast heb ik aan de ene zijde de H. Teresia gestoken met haar spreuk: "Mori aut pati", aan de andere zijde St. Jan van het Kruis met zijn "Pati et contemni". Ik vond ook nog twee spelden, waarvan ik er één gebruikte om onder de drie afbeeldingen een breed dwarspapiertje te hangen, waarop Teresia's spreuk "Nada ^{est} turbe" enz. In het midden: "Gott so nah und ferne, Goot ist immer da" en tenslotte mijn spreukske: "Prenez les jours, come ils arrivent" enz.

Ik had in mijn brevier geen los prentje van Maria en toch hoort ook haar beeltenis op de cel van een Carmeliet. Ook daarmee heb ik me kunne redden. In het deel van het brevier, dat we nu gebruiken en dat men mij gelukkig gelaten heeft, staat voorin een prechtafbeelding van de Madonna van Carmel van Frein von Oer. Mijn brevier staat nu wijd-open bij die afbeelding op het bovenste van twee hoekplankjes, links boven het bed. Ik heb aan tafel maar even rechts te zien, en ik heb haar mooie beeltenis vóór me; als ik in bed lig, valt mijn oog het allereerst op die sterdragende Madonna "Spes omnium Carmelitarum." (*Hoop van alle Carmelieten*)

Een stoel heb ik niet, slechts een krukje, een driepoot, dat echter niet slecht zit. Als ik een steuntje zoek, want men wordt hier meer moe van het niets doen, dan thuis van veel werken, dan zet ik mijn krukje naast de tafel dicht bij den muur en heb zoo den gemakkelijksten armstoel.

Van het verder huisraad is niet veel te vertellen; het is gauw opgesomd: een veger en blik om mijn cel netjes te houden, een klein emmertje en een dwiel, een papierkorfje, een groote emmer met bril, die zich goed laat afsluiten en eens per dag uitgedragen wordt en een kleine blauw-steenen waterkruik. Eindelijk een zinken zeepbakje en een kapstok met drie haken. Het electrisch licht is midden boven de klaptafel aan den muur aangebracht. Het wordt van buiten aan- en uitgedaan.

^{"Zelice eersaamheit"}
"Beata Solitudo". Ik ben er heelemaal thuis, in dat kleine celletje. Ik heb er mij nog niet verveeld, integendeel. Ik ben er alleen, o ja, maar nooit was Onze Lieve Heer mij zóó nabij. Ik kan het uitjubelen van vreugde, dat Hij zich weer eens geheel door mij heeft laten vinden, zonder dat ik bij de menschen of de menschen bij mij kunnen. Het is nu mijn eenige toeverlaat, en ik voel me veilig en gelukkig. Ik wil hier altijd blijven, als Hij het zoo beschikt. Ik ben nog zelden zoo gelukkig en tevreden geweest.

Scheveningen, 27 Januari 1942.

Scheveningen, 27 Januari 1942.

MIJN DAGORDE.

"Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora:
Sic fiet hora brevis et labor ipse levis!..

De eerste dagen kon ik me nog al moeilijk een dagorde bepalen, maar nu ik hier een week ben en den gang van zaken een beetje door-heb, heb ik toch orde in mijn dag trachten te brengen. Het is moeilijk, alles op de minuut te doen, want vooreerst plegen de gewone dingen van het gevangenisreglement zich niet zoo precies aan de klok te houden en ten tweede is het niet zoo eenvoudig te weten, hoe laat het is. Vooral de eerste dagen, was dat heel lastig, omdat men mij met de meeste andere dingen ook mijn horloge had afgenomen. Gelukkig heb ik dat, toen ik bij het laatste verhoor Woensdagavond een vraag schriftelijk te beantwoorden kreeg, en mij daarbij werd toegestaan te rooken en men mij dus mijn rook-artikelen moest brengen, ook mijn horloge gevraagd en gekregen. Maar het stond natuurlijk stil en ik heb het maar op goed geluk op een benaderend uur weer aan den gang kunnen brengen. Er slaat hier geen klok en in de dingen, waarvoor een tijd staat aangegeven, heeft men geen aanwijzing van dat uur, omdat men er zich zoo precies niet aan houdt. Maar mijn horloge loopt tenminste goed en ik heb dus mijn eigen tijd onafhankelijk van Greenwich zoowel als van Amsterdam of Berlijn.

Tusschen halfzeven en zeven uur klinken de eerste geluiden. De wacht schijnt dan de jonge gevangenen te wekken, die allerlei loopende karweitjes opknappen. Zoo kwart voor zeven gaat er dan eenbel, maar heel zacht! Zachtjes-aan komt er dan meer alarm. Na nog weer eenigen tijd gaat men rond, schijnt de cellen van het nachtslot te doen en steekt meteen het licht aan. Dat is althans voor mij het sein tot opstaan. Het is dan ook mooi geweest met den nacht sinds 's avonds acht uur. Ik sla een kruis, groot de Madonna van Carmel op het plankje boven mijnbed en trek mijn kousen en pantoffels aan, bid op mijn knietjes drie Weesgegroetjes en een kort gebed en begin mijn bed af te halen. Ik sla de dekens uit en vouw ze netjes op, ook het laken, ontdoe de peluw van zijn verzachtingen., zet mijn waterkan buiten de deur, die er even voor wordt opengedaan en ga dan -ik ben nog altijd in mijn pyama, die ik gelukkig óók nog kon meepakken bij het arresteeren,- de opgevouwen dekens op het matje, geknield op mijn manier uit het geheugen en wat ik niet van buiten ken, de H. Mis lezen met geestelijke H. Communie en de gebeden der dankzegging. Het gaat vlugger dan anders, maar het gaat ook anders. Het is een mooi begin van den dag. Thuis is eerst de meditatie, daarna het koor, maar voor hier laat ik liever mijn H. Mis voorgaan, al is het dan in nachtgewaad. Intusschen, of omstreeks het einde, wordt de kan met frisch water teruggebracht. De deur gaat weer eventjes open. We zeggen elkaar goeden morgen en ik ga me wassen. Ik zou mer er heel graag bij scheren, maar die weelde is teruggebracht tot Woensdag en Zaterdagmiddag. Dan gaan tien minuten de deuren open en krijgen wij een gilet, zoo nodig ook zeep en kwast en moeten ons dan maar heel gauw opknappen. Als het mesje niet deugt, mogen we een ander vragen. Als ik me dan 's morgens aan het wassen ben, zoo goed halfacht, komt de man met de koffie. We hebben allen een mooien tinnen beker met oor, een bord en een lepel.

Beker en lepel gaan 's nachts buiten de deur, maar krijgen we 's morgens met het waterbrengen terug. Ik brok mijn brood in het bord en giet de koffie er overheen, een flink bord vol. Dan kleed ik me verder en laat het brood weken. Tegen acht uur ben ik weer het heertje., met uitzondering van de baard, deftig in het zwart en zet me op mijn krukje aan tafel, bid het Angelus, een Onze Vader en Weesgegroet als in het klooster en verorber mijn ontbijt met mijn lepel. Och, dat deed ik 35 jaar geleden in onze Beiersche Kloosters juist op dezelfde wijze. Daar brokten we óók het brood in de koffie en aten het met den lepel. Ik reinig weer mijn bord en lepel en ga dan een morgenwandeling doen, onder het genot van een pijpje en nadenkend over den dag van gisteren en dien van vandaag, mijn Memento van de H. Mis nog eensvrijer herhalend.

Ik denk aan velen, die aan mij denken, en tracht te leven in de Communie Sanctorum. Ik wandel niet ver, drie meter heen en drie meter terug, en dan weer van voren afaan. Die wandeling begint zoo ongeveer halfnegen tot ^{vegen} negen uur mijn pijpje leeg is.

Dan bid ik de Metten en Laudan en de Priem, vaak eerst ook nog heen en weer lopend, totdat ik dat gedrantel moe, rustig naast de tafel op mijn krukje tegen den muur ga zitten om verder te bidden. Als ik daarmee gereed ben, is het ongeveer halftien. Tusschen negen en halftien wordt het licht uitgedaan, soms zóó vroeg, dat ik even een pauze moet maken, maar Zondag was het aan tot tien uur. Om halftien houd ik dan mijn morgenmeditatie met lezing en overweging van "Jezus" door Cyriel Verschaeve, dat ik met het leven van de H. Teresia in de vertaling van Kwakman bij gunst van de politie, die mij arresteerde, heb mogen meenemen, de eerste dagen hier nog wel niet kreeg, maar later op mijn verzoek toch op mijn cel mocht hebben.

Om tien uur begin ik wat te schrijven. De eerste paar dagen ben ik zoet geweest met het schriftelijk antwoord op de vraag: "Waarom verzet zich het Nederlandse volk, met name het Katholieke volksdeel, tegen de N.S.B.?" Ik heb er in acht van deze bladzijden een antwoord op trachten te geven. Nu tracht ik in de uren van schrijven mijn indrukken vast te leggen van den tijd hier doorgebracht, terwijl ik verder ~~de~~ het leven van de H. Teresia schrijf, dat ik voor het Spectrum op mij nam. Als ik met schrijven begin, steek ik een sigaar op. Op halftwaalf bid ik weer, alweer loöpende, Terts, Sext en Noon. De schrijftijd is een paar morgens onderbroken door de "sportoefening", die we elken dag, nu eens 's morgens, dan weer 's middags, hebben te doen. Dat is een vermakelijke geschiedenis.

We worden met luider stem gecommandeerd, de deuren gaan open en we posteeren ons, tot allen de deur uit zijn, in de rij aan de overzijde van den deur, gang, ieder met zijn genummerden vuilnisemmer in de hand. We gaan op bad, zetten onzen emmer op het einde van de gang neer, gaan nog door wat gangen en komen dan op een open terrein achter de gevangenis, door een hoogen muur afgesloten, een vrij lange smalle strook grond. In het midden staat een gymnastiemeester. Wij loopen in een wijden ellips om hem heen, (af en toe moeten) dan in gewoone pas, dan in looppas, dan weer met hooge stappen, af en toe moeten we in zekere rytmische beweging de armen vooruit en wijduit spreiden, dan weer de handen op de heupen houden enfin, ik ken die bewegingen zoo niet, en doe maar wat mee.

Een groepje doet er niet aan mee en loopt een eindje verder op en neer. Een man op twee krukken zit ergens in een hoek, maar ik huppel en draaf maar mee. Het duurt niet lang, hoogstens tien minuten, één dezer dagen toen het wat sneeuwde, nauwelijks vijf. 't Is buiten koud en men frischt er evne van op. Velen bekijken natuurlijk wel even, vooral den eersten keer, den geestelijke met al grijzende haren in deftigen zwarten jas, nog wel een ridderorde op en knikken met verstandhouding, maar och, we zitten allen in hetzelfde schuitje, ook daaraan is men alweer gewend. Ik ben trouwens de eerste geestelijke niet, die hier gastvrijheid geniet. Als we terugkomen in onze gang, kunnen we onzen gereinigden emmer weer meenemen.

De deur staat voor ons open. Zoodra we binnen zijn, gaat de grendel er weer op, Gedeelde smart is halve smart geworden. Over het algemeen schikt ieder zich nog al, als men zoo de gezichten bekijkt. Omstreeks 12 uur, soms al wat vroeger, wordt het middageten gebracht in een laag cilindervormig keteltje met deksel, Donderdag en Zondag was het erwtensoep, Dinsdag soep van bruine boonen met gort, de andere dagen stampot, Vrijdag zoo iets van aardappelen met uien en wat visch erdoor, de andere dage aardappelen met kool of wortelen of zuurkool. Vleesch heb ik er niet in kunnen vinden, ook in de erwtensoep niet, maar het is alles zeer goed bereid en heel niet onmakelijk. De hoeveelheid is zóó groot, dat ik aan tweederde genoeg heb.

We hebben een potje Zwaardemakers jam en een stukje boter gekregen, ik geloof verleden Vrijdag, ik veronderstel voor een week om bij het brood te gebruiken. Daar gebruik ik het echter niet bij. Elken middag doe ik een stuk boter in de spep of in de stampot, die ik eet, en neem deftig jam voor dessert. Zoo komen die dingen toch tot hun recht. Na tafel reinig ik weer de wapenen, bid het Angelus als in het Klooster en houd dan geknield, in den geest met de Ordebroeders, adoratie. Het "Adoro Te" is mijn geliefd gebed geworden, ik zing het soms halffluid. Het is meteen een geestelijke H;Communie.

Na het eten steek ik een pijpje op, loop wat op en neer en knap wat kleine karweitjes op, zooals gisteren het in elkander zetten van mijn altaartje, vandaag het slijpen van mijn nagels, die al te lang werden, en waarvoor ik geen schaaftje kon machtig worden. Op het harde cement van vloer en muur heb ik ze weer netjes bijgeslepen. Ja, men moet zich redden.

Dan ga ik wat rustig, zitten, zonder echt te duffen, want dan wordt het 's nachts nog erger met niet-slapen. Om twee uur bid ik Vespers en Completen met het Rosenhoedje. Dat laatste moet ik op mijn vingers doen, want in de haast van het verkleeden heb ik dit, jammer genoeg, in mijn habijt gelaten. Ik begrijp het zelf niet, maar het is zoo. Onze Lieve Heer heeft dat zeker zoo beschikt om het meet te doen wardeeren. Daarna lees ik in het leven van de H. Theresia.

De eerste dagen was ik aangewezen op andere lectuur. Toen ik Donderdag, na even gewogen te zijn, op mijn cel terugkwam, ging juist de bibliothecaris met wagentje rond. Op mijn cel had hij twee boeken gelegd: Ina Boudier Bakker, De Klop op de deur, en Maurits Sabbe, De Bureelsen. Hij kwam nog even terug om te vragen, of die boeken me aanstonden. Ik moest hem bekennen, dat romans mijn geliefde lectuur niet waren. Hij keek wat rond op zijn wagentje en presenteerde me deel III van "Scientia," Handboek voor Wetenschap, Kunst en Godsdienst, en de Kunstgeschiedenis der Nederlanden door Dr. H. E. van Gelder, beide mooie uitgaven van W. de Haan, Utrecht. Die leken me beter en hield ik toen maar. Ik zeide hem, dat ik "Jesus" van Cyriel Verschaeve en de nieuwe uitgave van Huakman's "De H. Theresia" had mogen meenemen, maar hier toch niet naar mijn cel. Hij noteerde beide boeken, meende Huakman's Theresia in de eerste uitgave te hebben, had vele Heiligenlevens, zou eens zien. Hij nam de beide romans weer mee, want meer dan twee boeken was niet toegestaan. Zoo las ik de eerste dagen vlijtig, dan eens over onze kunst, vooral over die der Middeleeuwen, dan weer over Wislands, Mechanica, Sterrenkunde enz. Beide boeken hebben me veel plezier gedaan. Ik had er vroeger al in gelezen, maar het ging nu rustiger. Toch was ik blij, enkele dagen geleden, de twee meegenomen boeken terug te krijgen. Ik heb nu meer de lectuur, die ik deze dagen het liefst heb. Ik lees zoo tot 4 uur, steek er nu en dan een pijpje bij op. Om 4 uur houd ik geknield een half uur meditatie over het leven van Jesus en mijn leven. Om halfvijf ongeveer reeds wordt het avondbrood rondgebracht, dat ik ook voor 's morgens moet reiken. Tot Donderdag was het 't gewone brood, een hoopje, in vier flinke dikke sneden tot kort op den onderkant ingesneden. Donderdagnorgen is de dokter bij me geweest. Ik vertelde hem, dat mijn maag nogal delicaat was, dat ik vier keer een ernstige maagbloeding had en nu leed aan vrij ernstige urine-infectie met coli-bacille

Ik vertelde kort de behandelingen van Dr. Woltring, Dr. Eneking, Prof. Borst en van Capelle, en maakte hem er tenslotte opmerkzaam op, dat mijn abnormaal laag lichaamsgewicht gevoegd bij mijn chronische ziekte me recht gaven op extra-voeding, en de distributie van Nijmegen mij die ook toekende. Hij zou de urine onderzoeken, mij laten wegen en zien, wat hij doen kon. Ik werd gewogen: 56 Ko. waarvan men voor de kleeding twee kilo aftrok. Het gevolg was, dat ik inplaats van het gewone brood nu melkbrood kreeg, ik merkte er niet veel verschil in, maar er zal toch wel wat melk in zitten. Bovendien werden de sneden gesmeerd. Des avonds kreeg ik verder in plaats van een vollen beker taptmelk een halven beker - de maat is ruimevolle melk. Den volgenden morgen werd ook de urine voor onderzoek opgevraagd, maar daar heb ik verder niets meer over gehoord. Van andere extra-voeding is niets gekomen. Tengevolge van deze tegemoetkoming hangt op de deur van mijn cel een kaartje "Milch" en een "Weissbrot." Het lijkt wel meer dan het is, maar ik doe het er mee. Ik zet, zoo spoedig het gebracht wordt mijn brood weer in de waek, nu in de melk en verorster dat weer. Daar is niet zoo veel tijd voor, want al vrij spoedig daarna worden beker en lepel ingenomen om buiten de deur te worden gezet. Goed 5 uur, kwart over vijf zijn we met ons avondeten klaar. Dan wordt het heel rustig. We krijgen niets meer, hebben niets meer af te geven. Na het avondeten bid ik het Angelus, houd in den geest met het klooster Adoratie, steek een sigaar op, en houd nog een avondwandelingetje, 3 M. heen, 3 M. terug, en weer van voren af aan, precies als 's morgens. Om 6 uur ga ik wat schrijven tot kort voor acht. Dan maak ik mijn bed op en bid mijn avondgebed voor mijn bed. Het hindert me dan verder weinig, dat het licht uitgaat. Ik bid nog wat door en stop me dan onder de dekens tot 's morgens.

T.B.

Zaterdag 31 Jan. 1942.

Ik moet aan het voorgaande nog even wat toevoegen. Ik mag toch niet zeggen, dat ik geen vleesch krijg. Woensdag en donderdag was er in de soep en de stampot vleesch. Het was er doorheen gewerkt, in kleine stukjes gemalen en niet overvloedig, maar ik heb toch weer vleesch gezien.

Donderdagmorgen 29 Jan: het was de patroon der Journalisten Sint Franciscus van Sales den Zachtmoedige. Ik had mijn pijpje eens goed schoongemaakt en had het juist voor de morgenwandeling aangestoken, of daar kwam een Duitse soldaat met "etwas neues". Ik moest tabak, sigaren, pijp en lucifers afgeven. Ik mocht niet meer rooken. 't Was goed, dat ik juist aan den zachtmoedigen Frans van Sales dacht, anders had ik misschien een onvriendelijk woord gezegd. Ik klopte mijn pijpje uit en gaf de spullen maar over. De arme soldaat zei nog vol medelijden, dat het niet van hem kwam. En dat begreep ik wel.

Om me troosten, zei hij me, dat ik het andere, dat hij me gebracht had - de twee boeken en het papier - mocht houden. Gelukkig, daar had ik méér aan, al miste ik het pijpje en de sigaar. Ik schrapte het rooken op de dagorde, en de dag ging weer verder. Nu weet ik alweer niet beter, of het hoort zoo. 't Is al mooi geweest, dat ik de eerste ~~dagen~~ moeilijkste dagen mocht rooken.

T.B.

nota

Van: nota <hnota@home.nl>
Verzonden: vrijdag 11 augustus 2017 20:49
Aan: 'Bart Osseman'
Onderwerp: RE: Titus Brandsma aantekeningen

Geachte heer Osseman

Ná uw telefoontje van gisteren heb ik u teruggebeld en de voicemail ingesproken. Ook vanavond kreeg ik u niet rechtstreeks aan de telefoon en daarom toch maar even uw oproep via de mail beantwoorden.

Wat geweldig dat u aan ons centrum heeft gedacht bij het zoeken naar een plekje voor deze documenten van pater Titus Brandsma. Wij stellen er zeer zeker belang in. In ons centrum is een groot Titus Brandsma familie-archief aanwezig en daar passen deze documenten uitstekend bij. Het zou een mooie aanvulling zijn.

De stichting Archief- en Documentatiecentrum voor r.k. Friesland is in 1984 opgericht te Wytgaard (gemeente Leeuwarden) en in 2000 verhuisd naar Bolsward waar we een eigen pand in gebruik hebben genomen. In 2002 is vanuit onze stichting het Titus Brandsma Museum opgericht en ondergebracht in een eigen stichting, zeg maar moeder en dochter. Het Museum is gevestigd naast ons pand.

Ondergetekende is initiatiefnemer van beiden en mede oprichter. Sinds 1999 ben ik werkzaam in het pastoraat in de gehele Zuidwesthoek van Friesland, standplaats St. Nicolaasga en al jarenlang secretaris van het Documentatiecentrum. Vroeger was ik daar ook een tijdlang beheerder en sinds mei vorig jaar opnieuw omdat enerzijds mijn opvolger door ouderdom moest ophouden en anderzijds omdat ik iets meer tijd heb omdat ik niet meer eerst-aanspreekbare pastor ben maar mé vooral bezig houd met de sacramentenbediening en de bestuurlijke taken alsmede de weekendvieringen. Dan weet u toch even met wie u te maken heeft.

Er zijn verschillende manieren om de documenten naar ons centrum te krijgen:

U mag ze natuurlijk komen brengen en kunt dan meteen een kijkje nemen in zowel Documentatiecentrum als Museum. Maar daarvoor zullen we wel een afspraak moeten maken. Op woensdagen is het Documentatiecentrum altijd open van 9-16.00 uur, maar afspreken is verstandig i.v.m. ander bezoek. Het Museum heeft openingstijden maar die weet ik niet uit mijn hoofd.

Ook is de mogelijkheid aanwezig om ze op te sturen maar dat is en blijft voor sommige zaken toch een risico.

In week 35 ben ik van plan naar Brabant en Limburg te reizen voor een paar vakantiebezoekjes. De terugreis zal zijn via Tilburg en Utrecht naar Kampen. Ik kom dan langs Culemborg

En ook dat zou een mogelijkheid zijn. Maar uiteraard bent u van harte welkom als u zelf deze kant zou willen opkmen.

Ik hoor graag van u. Met vriendelijke groet,

Henk Nota,

Beheerder/secretaris

Pastoor St. Nicolaasga

0513-431394

Van: Bart Osseman [<mailto:ossemanb@kpnmail.nl>]

Verzonden: vrijdag 11 augustus 2017 13:59

Aan: info@archiefrkfriesland.nl

Onderwerp: Titus Brandsma aantekeningen

Geachte heer, mevrouw,

Via het Titus Brandsma Museum heb ik uw adres gekregen in verband met het volgende.

Ik heb in mijn bezit aantekeningen van Prof.Dr. Titus Brandsma. De aantekeningen zijn opgesteld in de periode 7 januari 1942- 31 januari 1942 in de politiegevangenis te Scheveningen.

Het betreft originele aantekeningen uitgewerkt met een typemachine. Het gaat in totaal om 7 pagina's A-4.

Deze documenten zijn oorspronkelijk van mijn vader, die ze heeft ontvangen. De contacten tussen mijn vader en Titus Brandsma hebben waarschijnlijk te maken gehad met het verzet in de Tweede Wereldoorlog. Mijn vader was

werkzaam op het arbeidsbureau te Oss en uit de overlevering weet ik dat er nauwe contacten waren in die periode met de geestelijken (waaronder Carmelieten) die in Oss woonachtig waren onder meer met het verspreiden van bonkaarten. Mijn vader heeft voor zijn activiteiten voor het verzet in de jaren zeventig van de vorige eeuw overigens postuum het Verzetshedenkingskruis ontvangen.

Mijn vraag is primair of uw belangstelling heeft voor deze aantekeningen en zo ja over de wijze waarop we contact kunnen leggen om deze aan u ter beschikking te kunnen stellen.

Ik zie uw reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groet,

Bart Osseman
Molenwindsingel 14
4105 HK Culemborg
Tel.nr. 0345-530509
e-mail: ossemanb@kpnmail.nl

VAN DEN ZEEREERW. HOOGCEL/P. PROF. Dr.

Titus Brandsma

66

Mr. Politiegevangenis, Scheveningen, 23 Januari 1942. In festo
Desponsationis B.M. Virginis Matris meae. Sub tutela matris.

Het zou na een nacht te Arnhem, hier maar voor een nacht zijn. Met die woorden werd ik cel 577. 20 Jan. binnengebracht. Den volgende morgen moest ik om half negen klaar zijn voor verhoor in Den Haag. In den middag kon het waarschijnlijk gesloten worden en ik met het oog op mijn gezondheid weer naar huis gaan. Des avonds 21 Jan. hoorde ik dat de hechtenis verlangd werd voor nadere opheldering. Den Heer Hardegen, die mij hoffelijk verhoorde, trooste mij met een beroep op mijn kloosterlijk leven, dat het mij niet zo wraar zou vallen. Nu, dat doet het ook niet. Ik denk aan een oud versje van Longfellow, dat ik nog onthouden heb van mijn studententijd te Megen en dat nu wel bijzonder van toepassing is:

In his chamber aal alone
Kneeling on a floor of stone
Praid a monk of indecision:
For his sins of indecision;
Praid for greater selfdenial
In temptation and in trial.

Met dien "trial" valt het nogal mee, al moet men vele dingen van de "gevangenen" even wennen. Ja, ja, het is wat op zestigjarigen leeftijd nog in de gevangenis te komen. Ik zeide dat ook bij het binnengaan van de gevangenis te Arnhem, al schertsend tot den Heer Stevens, die mij arresteerde. Mij troostte echter zijn antwoord: "Dan hadden Sie den Auftrag des Erzbischofs nicht annehmen sollen". Ik wist, waarvoor ik hier was en zeide hem ook ronduit "Das als eine Ehre zu betrachten" en mij niet bewust te zijn, daarmee iets verkeerd gedaan hebben. Ik herhaal dit laatste aan den heer Hardegen en voegde er bij: integendeel het was een eerlijke poging om daardoor de tegenstellingen te verzachten. Eenzijdig aanvaardde men dit, anderzijds zag men er toch ook een organisatie van verzet tegen de bezettende macht in. Ik moest dit laatste zoo beslist mogelijk afwijzen en de nadruk leggen op de uitsluitende bedoeling, het standpunt der Katholieken met betrekking tot de propaganda der N.S.B., door de bisschop bepaald, mee te deelen, zoowel aan de Pers als aan het Reichskommissariat en aan het laatste geheel onafhankelijk van de in stemming dit standpunt door de Directies en Redacties der Kathol. Dagbladen, welke overigens niet twijfelachtig was. Slechts door de reis van den heer Schlichting naar Rome, dien ik reeds den eersten dag van de vervulling van mijn opdracht vroeg naar het Reichskommissariat te gaan, had het onderhoud daar plaats, nadat ik de heeren van de Kathol. pers gesproken had. Ik begrijp intusschen, dat men de houding van de bisschoppen en van de Kath. pers niet aangenaam vindt en de opdracht van den Aartsbisschop aan mij gegeven en door mij vervuld toch eenigszins beschouwt als een van verzet op grond van onze Kathol. beginselen tegen iets, dat naar meening daar mee in strijd is. De tegenstelling der beginselen is er. Voor de belijdenis ervan lijd ik met vreugde, wat er voorgeleden moet worden. Mijn roeping tot de Kerk en tot het Præsterschap heeft mij zooveel heerlijks en moed gebracht, dat ik er ook graag iets onaangenaams voor op mij neem. Met Job herhaal ik met volle instemming: wij hebben het goede van den Heer ontvangen, waarom zouden wij dan ook het kwade niet aannemen, dat Hij ons in Zijn Voorzienigheid overzendt. Dominus dedit. Dominus abstulit, Sit nomen Domini benedictus, Zoo kwaad heb ik het overigens niet. En al weet ik niet, wat het woord zal, ik weet mij geheel in Gods hand. Quis me separabit a caritate Dei. Ik de aan mijn oude spreuk:

Prenez les jours comme ils arrivent
Les beaux d'un voeur reconnaissant
Et les mauvais pour ceux qui suivent
Car le malheur n'est qu'un passant

Met Gezelle loof ik "mijn ouden brevier", dien men mij gelukkig gelaten heeft en dien ik nu zoo rustig mogelijk kan bidden. O zeker, ik mis des morgens de H. Mis en H. Communie, maar Gos is niettemin bij mij, in mij en met mij. In eo enim vivimus, movemur et sumus, Gott so nah und ferne. Gott ist immer da. Het bekende kleine versje, dat de H. Theresia altijd in haar brevier bij zich had en dat ik collega Prof. Brom stuurde toen hij in de gevangenis zat, is ook voor mij een troost en bemoediging.

"Nada te turbe, te espante. Todo pasz. Dio no se muda Pacienza todo lo alcanza. Quien a Dios tiene. Nada le saluta. Solos Dios basta. Todo pasa, Dios no sismuda. Pacienza todo le alcanza. Quien a Dios tine Nada lo saluta solos Dios basta.

Mijn cel. Cella continuata dulcescit. De cel wordt zoeter naarmate ze trouwer wordt bewoond. Prof. van Ginneken heeft wel sterk de meening gepropageerd, dat de Imitatio pessimistisch van toon is, maar op de cel-bewoning heeft de schrijver toch maar een optimistischen kijng gehad en ik, als geboren optimist heb het hier opnieuw ondervonden, hoe blij Thomas en Kempen zij, in wier geest hij schreef het eenzame leven in een stille cel hebben bekeken na het zelf te hebben doorleefd.

Och ja, als men zoo de cel van een gevangenis wordt binnengeleid, 's-a9 vonds laat, ennde deur wordt met grendels en sloten achter U dicht gedaan, dan staat men wel een oogenblik vreemd te kijken. Het humoristische van het geval dat ik op mijn ouden dag nog in een gevangenis cel raakte, drong me meer tot een lach dan dat het tragische ervan me kon neerdrukken, waar vreemd was het toch. Daar sta je nu. Ik kwam vrijlaat, tenminste naar gevangenisopvatting omstreeks half acht. Dan is het bedtijd en is de arbeid gedaan. Er was niet op mij gerekend. Er was eigenlijk geen cel voor mij klaar. Maar er is niet veel om je schoon te maken of als een servet, dat weet ik niet. Omdat er was opgebeld dat ik nog eten moest, kreeg ik nog een klein broodje, dat ook voor den volgende morgen dienen moest en een tinnen beker met taptemelk, op tafel stond een tinnen waschbakje met water, op het bed een stroozak, twee dekens, ik moest me maar zien te redden. Heewel het licht op de andere cellen om acht uur uitgaat, zou men mijn licht nog even aanlaten, een half uur langer. Het was geen Inferno, mijn celletje Nr. 577. En toen ik het betrad, las ik er niet boven: Voi chi entrate, lasciate ogni speranza. Het zag er niet onheilspellend uit en toen de gevangenisman, die de wacht hield, den soldaat er blijkbaar op wees, dat de cel niet klaar was, zeide deze: het is maar voor een nacht.

Een laken kreeg ik niet. Nu irriteerde me altijd onhoudbaar het gekriebel van wolle dekens aan m'n hoofd. Om me te redden, sloeg ik den schoonen handdoek om het bovineinde der dekens. In het bed lagen twee stroozakken boven elkander. Op de meeste cellen wonen twee, op enkele zelfs drie gevangen. Dan zal wel een van die stroozakken op den grond moeten. Dat laatste had ik in Arnhem op de cel die ik kreeg en waar geen bed was, al meegemaakt. Ik was eigenlijk wel een beetje vies van die stroozakken en dekens, als die zonder lakens moeten worden gebruikt. Ik hield daarom den eerste nacht de kousen maar aan. De volgende morgen werd mij een laken met een handdoek gebracht. Ik zeide den jongen man ook een gevangene, die echter wat mocht of moest werken, dat hij met zijn laken te laat kwam. wjl ik vandaag weg weg zou gaan. Ik zou het maat nemen, zei hij vriendelijk, ik zou hier ook drie dagen zijn en ik zit er misschien wel voor drie jaar. Hij zag de situatie juist dan ik en ik ben erg blij met mijn laken en tweede handdoek. Voor Kussen had ik niets dan een kleine stroopeluw, die ook al niet prettig aan het Hoofd aan doet. Omdat ik in Arnhem al een slapenlooze nacht had doorgebracht en den volgende morgen bij het voor gezet verhoor toch zoo frisch mogelijk wilde zijn, bedacht ik toch iets om wat geriefelijker te liggen. Ik had een tricot borstrok meegenomen.

Deze legde ik om den peluw, daarover weer den schoonen handdoek. Het begon op een zacht kussen te lijken; het kon slechter. Zoo maak ik nu telkens elken avond mijn bed op. Omdat ik toch niet altijd mijn kousen kan aanhouden, leg ik op het voeteneind van den stroozak zijn tweeden handdoek, span het laken over mij heen en daarover de twee dekens en de eerste dagen, toen het nogal erg koud was, nog mijn duffelsche winterjas. Met dat al was op mijn bed niet veel meer aan te merken. Dat beteekent nogal iets in de gevangenis, als men om 8 uur naar bed moet en tegen zeven uur eerst weer opstaan. Er is geen sprake van dat ik al dien tijd kan slapen, maar de lichten gaan om 8 uur uit en tegen 7 uur eerst weer aan, waar blijf je dan anders dan in bed.

Het celletje zelf is niet ongehoorlijk, een pijpenlaatje met op het einde over de geheele breedte het bed. Dit bepaalt de breedte van de cel, die 1,80 tot 1,90 zal zijn, zes maal de lengte van dit papier plus een stukje van onder tot het pijltje hier naast. De diepte is zoowat het dubbele, twaalf maal dit papier, plus van onder tot het pijltje hier beneden. (d.d. breedte 1,86m., diepte 3,68m. P.Chr.V.).

De hoogte is ongeveer dezelfde als de diepte, de zijwanden zijn voor tweederde van de diepte is schoon metselwerk uitgevoerd. Ik tel daarin 65 steenen in de hoogte met een vrij breeden voeg, rondom het bed is de muur gecementeerd, wat zindelijker is. Tot op deurhoogte is de muur lichtgeel. daarboven wit geverfd, Ze zien er aardig uit zindelijk. De deur in het midden van den voormuur is van binnen bruingebeitst. In het midden een vierkant ijzeren luikje, waardoor het eten wordt doorgegeven. Daarboven is ook nog een met ijzer beslagen kijkgaatje., dat ik tot heden echter niet geopend heb gezien. Den eersten avond dacht ik dat er geen raam was maar de volgende morgen werd ik gewaar dat er hoog boven de deur tegen de zoldering aan de overheelde breedte van de cel in drie geleding gen naast elkaar is aangebracht. Het middelste kan dus zeer gemakkelijk met een trekstagg worden geopend het licht is aldus overvloedig en de gelegenheid tot ventilatie uitstekend. De venstertjes laten me echter niets anders zien dan de lucht, nu en dan scheert er een zee meeuw langs. Tot heden zijnde vensters het grootste deel van de dag met de prachtigste bloemtafereelen bezet maar de zon en de verwarming tezamen zorgen toch, datver nu en dan, tenminste hier en daar open licht plekken komen. Ja er is ook verwarming boven hetbed loopen een paar meter hoogte drie verwarmings buizen. heel veel warmte geven ze niet. De koudste dagen bibber ik de helen dag wel een beetje, maar de koude is er toch af en het is heel goed te houden. Het is tenminste niet koud genoeg, om, al zit ook stil, mijn jas er bij aan te trekken. Er ligt een steenen vloer van vrij groote blauwen plavuizen, maar voor de daag lag een goed matje, dat ik overdag onder tafel des nachts voor mijn bed leg. Tafel is wel een wat grootsche benaming. Het is een kap-tafeltje tegen de linksche muur, iets kleiner dan een uitgespreid dagblad, dat als tafelkleed dienst doet. Ik dek mijn tafeltje met het "Vaderland" dat zijn mooie titel aan beide kanten op mijn tafel te zien geeft. Er moet toch iets spreken in zo'n kale cel. Voor me heb ik een klein altaartje of hoe ge het noemen wilt. Er lag op mijn cel een papieren dambord met damschijven. Daar zal ik maar niet mee beginnen te spelen, maar er lag ook een stuk pakpapier. Dat sloeg ik om het dambord en met een sigarenspijkertje (met moet zich behelpen) want mes en schaar zijn me afgenomen, heb ik in het pakpapier kleine keepjes gemaakt, waarin ik 3 prentjes heb gestoken uit mijn briefier. Zo heb ik toch het beeld van Christus aan het Kruis wel niet voluit, maar toch een mooie buste met de wonden van het H. Hart nog wel van Fra Angelico. Daarnaast heb ik aan de eene zijde de H. Teresia gestoken met haar spreuk "Mori aut pati" aan de andere kant St. Jan van het Kruis met zijn "Patri et conterm" Ik vond ook nog twee spelden waarvan ik er een gebruikte om onder de 3 afbeeldingen een breeddwarspapiertje te hangen, waarop Teresia's spreuk "Nada te turbe" enz. in het midden "Goot so nah und ferne.. Goot ist immer da", en ten slotte mijn spreukske: "Renez les jours comes ils arrivent" enz. Ik had in mijn briefier geen los prentje van Maria en toch hooft ook haar beeltenis in het deel van mijn briefier, dat we nu gebruikten en dat men mij gelukkig gelaten heeft, staat voorin een pracht afbeelding van de Madonna van Carmel van Frein von Oer. Mijn briefier staat nu wijd open bij die afbeelding op het bovenste van 2 hoekplankjes, links

boven het bed. Ik heb aan tafel maar even naar rechts gezien en haar ~~in~~ mooie beeltenis voor me; als ik in bed lig valt mijn oog het allerbest op die sterdragende madonna. Spes ommium Carmelitarum. Een stoel heb ik niet, slechts een krukje, een driepoot, dat echter niet slecht zit. Als ik een steuntje zoek, want men wordt hier meer moe van het niets doen, dichtbij de muur en heb zo dan den gemakkelijksten armstoel, van het verdere huisraad is niet veel te vertellen, het is gauw opgesomd, een veger en blik om mijn vel netjes te houden, een klein emmertje en een dweil, een papierkorfje, een groote emmer met bril, die zich goed laat afsluiten en eens per dag uitgedragen wordt een blauw steenen waterkruik. Eindelijk een zinken zeepbakje en een kapstok aan de muur aangebracht. Het elektrische licht is in het midden boven de klaptafel aan de muur aangebracht. Het wordt van buiten aan en uit gedaan. Beata solitudo. Ik ben er heelemaal thuis. In dat kleine velletje. Ik heb er mij nog niet verveeld, integendeel, ik ben er alleen, o ja, maar nooit was O.L. Heer mij zo nabij ik kan het uitjubelen van vreugde dat Hij zich weer eens geheel door mij heeft laten vinden zonder dat bij de menschen of de menschen bij mij kunnen. Hij is nu mijn eenigen toeverlaat en ik voel mij veilig en gelukkig ik wil het altijd blijven, als Hij het zo beschikt. Ik ben nog zelden zo gelukkig en tevreden geweest.

Scheveningen, 7 Januari 1942. T.B.

Mijn dagorde.

Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora.

Bis fiet hora brevis et albor ipse levis.

De eerste dagen kon ik moeilijk een dagorde bepalen. Maar nu ik hier een week ben en de gang van zaken een beetje door heb, heb ik toch orde in mijn dag trachten te brengen, het is moeilijk alles op de minuut te doen, want vooreerst plegen de gewone dingen van het gevangenisreglement zich niet zo precies aan de klok te houden en ten tweede is het niet zo eenvoudig te weten hoe laat het is vooral de eerste dagen was het heel lastig. Omdat men mij met de meeste andere dingen ook mijn horloge hadden afgenomen. Gelukkig heb ik, toen ik bij het laatste verhoor Woensdagavond een vraag schriftelijk te beantwoorden kreeg en mij daarbij werd toegestaan te roken en men mijndus mijn rookartikelen moest brengen, ook mijn horloge gevraagd en gekregen maar het stond natuurlijk stil en ik heb het maar op goed geluk op een benaderend uur aan de gang kunnen brengen. Er slaat hier geen klok en voor de dingen waarvoor een tijd staat aangegeven, heeft men geen aanwijzing van dat uur, omdat men er zich niet zo precies aan houdt. Maar mijn horloge loopt tenminst en ik heb dus mijn eigen tijd onafhankelijk van Greenwich zowel als van Amsterdam en Berlijn.

Tusschen half 7 en 7 uur klinken de eerste geluiden. De wacht schijnt dan de jonge gevangenen te ~~wakken~~ wekken, die allerlei loopende karweitjes opkanppen zo kwart voor 7 gaat er een bel, maar heel zachtkens aan komt er dan weer alarm. Na nog weer eenigen tijd, gaat men rond, doen de cellen van het nachtslot en stek meteen het licht aan. Dat is althans voor mij het sein tot opstaan, het is dan ook mooi geweest van 's avonds acht. Ik sla een kruis, groet de Madonna van Carmel op het plankje boven het bed en trek mijn kousen en pantoffels aan, bid op mijn knieën 3 weesgegroetjes en een kort gebed. en begin mijn bed af te halen. Ik sla de dekens uit en vouw ze netjes op, ook het laken, ont doe de peluw van zijn verzachtingen zet mijn water buiten de deur die er even voor wordt opengedaan en ga dan-- ik ben nog altijd in mijn pyama, die ik gelukkig ook nog kon mee pakt bij het arresteeren-- de opgevouwen dekens op het matje, geknield op mijn manier uit het geheugen en aanvullend wat ik niet van buiten ken, de H. Mis te lezen, met Geestelijke H. Communie en de gebeden der dankzegging. Thuis is eerst de meditatie, daarna het koor, maar voor hier laat ik liever de H. Mis voorgaan, al is het dan in nachtgewaad. Intusschen of omstreeks het einde wordt de kan met frisc water teruggebracht. De deur

gaat weer eventjes open. We zeggen elkaar goeden morgen en ik ga me wasschen. Ik zou me er heel graag bij scheren, maar die weelde is teruggebracht tot Woensdag en Zaterdagmiddag. Dan gaan 10 minuten de deuren open en krijgen ~~er~~ we een gilet zoo noodig ook zeep en kwast en moeten ons dan maar heel gauw opknappen. Als het mesje niet deugt mogen we een ander vragen. Als ik me dan 's morgens aan het wasschen ben zoo goed half 8, komt de man met de koffie we hebben allen een mooien tinnen beker met oor een bord en een lepel. Beker en lepel gaan 's nachts buiten de deur maar krijgen we 's morgens met het water brengen terug. Ik brak mijn brood in het bord en giet de koffie er over heen, een flink bord vol. Dan kleed ik me verder en laat het brood weken tegen 8 uur ben ik wwer het heertje.-- met uitzondering van de baard deftig in het zwart en zet me op het krukje bij tafel, bid het Angelus, een onze vader en een Wees gegroet als ~~an~~ het klooster en verorber mijn ontbijt met de lepel ook dat deed ik 35 jaar geleden.

In onze Beiersche kloosters juist op dezelfde wijze, daar brokten we ook het brood in de koffie en aten het met de lepel. Ik reinig weer bord en lepel en ga dan een morgen wandeling doen onder het genot van een pijpje en nadenkend over de dag van gisteren en dien van vandaag, mijn Memeto van de H. Mis nog een wat vrijer herhalend. Ik denk aan vele, die aan mij denken en tracht te leven in de Communio Sanctorum. Ik wandel niet ver. 3 meter heen en 3 meter terug en dan weet van voor af aan. Die wandeling begint zoo ongeveer half 9 tot 9 uur, mijn pijpje is leeg. Dan bid ik de Mette en Laude en de Priem vaak eerst ook nog, heen en weer loopend, totdat ik, dat gedrentel moe rustig naast de tafel op mijn krukje tegen de muur ga zitten om verder te bidden. Als ik daarmee gereed ben is het ongeveer half 10. Tusschen 9 en half 10 wordt het licht uit gedaan, soms zoo vroeg, dat ik even een pauze moet maken maar Zondag was het aan tot 10 uur. Om half 10 houdt ik dan mijn morgenmeditatie met lezing en overweging van "Jezus" door Cyriel verschave dat ik met het leven van de H. Theresia in de Vertaling van Kwakman bij gunst van de politie die mij arresteerde, heb mogen mee nemen, de eerste dagen hier nogwel niet kreeg maar later op mijn verzoek toch op mijn cel mocht hebben. Om tien uur begin ik wat te schrijven de eerste paar dagen ben ik zoet geweest met het schriftelijk antwoord op de vraag: Waarom verzet zich het Nederlandsche Volk met naams het Katholieke Volksdeel tegen de N.S.B. Ik heb er in acht van deze vladzijden een antwoord op trachten te geven. Nu tracht ik in de uren van schrijven mijn indrukken vast te leggen van den tijd hier door gebracht, terwijl ik verder het leven ~~de~~ van de H. Theresia schrijf dat ik voor "Het Spectrum" op mij nam. Als ik met schrijven begin. steek ik een sigaar op. Om half 12 bid ik, alweer loopende Terts, Sext en Noon. De Schrijftijd is een paar morgens onderbroken door de "Sportoefening" die we elke dag, nu een 's morgens dan weer 's middags hebben te doen. Dat is een gemakkelijke geschiedenis: we worden met luider stemme opgecommandeerd, de deuren gaan open en we posteeren ons tot allen de deur uit zijn, in de rij aan de overzijde van de gang, ieder met zijn genummerde vuilnisemmer in de hand. We gaan op pad, zetten onze emmer op het eind van de gang neer, gaan door nog wat gangen, en komen dan op een open terrein achter de gevangenis door een hooge muur afgesloten en vrij lage strook grond. In het midden staat een gymnastiekmeester. Wij loopen in een wijde elips om hem heen, dan in gewonen pas, dan in looppas, dan weer met hoogen stappen, af en toe moeten wij in zekere rytmische beweging de armen vooruit en wijduit spreiden, dan weer de handen op heupen houden, enfin ik ken die bewegingen zo niet en doe maar zoo wat ~~meer~~ een groepje doet er niet aan mee en loopt een eindje verder op en neer. Een man op 2 krukken zit ergens in een hoek maar ik huppel en draaf maar mee, het duurt niet laag, hoogstens 10 minuten, een dezer dager toen het wat sneeuwde nauwelijks 5. Het is buiten koud en men frischt er weer even van op. Velen bekijken natuurlijk wel even, vooral de eerste keer, den geestelijke met al grijzend haren ~~an~~ delftige zwarte jas nog wel met een

ridderorde openen groeten en knikken met verstandhouding, maar och we zitten alleen in het zlefde schuitje, ook daaraan is men alweer gewend. Ik ben trouwens de eerste geestelijke niet, die hier gastvrijheid geniet, als we terug komen in onze gang kunnen we onze gereinigde emmer weer mee nemen. De deur staat voor ons open. Zoodra we binnen zijn, gaat de grendel er weer op. Gedeelte smart is halve smart geworden. Over het algemeen schikt ieder zich al, als men zoo de gezichten bekijkt. Omstreeks twaalf uur, soms al wat vroeger, wordt het middageten gebracht in een laag cylindervormige keteltje met deksel. Zondag en Donderdag was het erwtensoep, Dinsdag soep met bruine boonen met gort, de andere dagen stampot. Vrijdag zooiets van aardappels en uien met visch erdoor de andere dagen met aardappelen met kool of wortelen of zuurkool. Vleesch heb ik er niet in kunnen vinden, ook niet in de erwtensoep, maar het is alles zeer goed bereid en heel niet onsmakelijk. De hoeveelheid is zoo groot, dat ik aan 2/3 genoeg heb. We hebben een potje Zwaardemakers jam en een stukje boter gekregen, ik geloofverleden Vrijdag, ik veronderstel voor een week om bij het brood te gebruiken. Daar gebruik ik het echter niet bij. Elke middag doe ik een stuk boter in de soep of in de stampot, lie ik eet en neem deftig wat jam voor het dessert. Zoo komen die dingen toch tot hun recht, na tafel reinig ik weer de wapenen, bid het Angelus als in het kloosteren houd dan geknield, in de geest met de ordebroeders, adoratie. Het veradorote is mijn meest geliefd gebed geworden, Ik zing het soms half luid, het is aeteen een geestelijke H. Communie. Na het eten steek ik een pijpje op, loop wat op en neer en knap wat kleine karweitjes op, loop wat op en neer, zooals gisteren met in elkaar zetten van mijn altaartje, vandaag het afslijpen van nagels die al te lang werden, waarvoor ik geen schaartje kon machtig worden. Op het harde cement van vloer en muur heb ik ze weer netjes bijgeslepen; ja, men moet zich redden. Dan ga ik wat rustig zitten echter zonder te bukken, want dan wordt het 's-nachts nog erger met hetniet slapen. Om 2 uur bidt ik vespers en complete, met het rozenroedje, dat laatste moet ik op mijn vingers doen, want in de haast van het verklelen heb ik dit jammer genoeg in mijn habijt gelaten. Ik begrijp het zelf niet maar het izs zoo O.L. Heer heeft het zeker soo beschikt om het meer te doen waarleeren, dan lees ik in het leesboek van de H. Teresia. De eersten dag was ik aangevezen op ander lectuur. Toen ik Donderdag, naar gewogen te zijn, op mijn cel terug kwam, ging juist de bibliotheekcaris met het wagentje rond oop de Barcelse. Hij kwam nog even terug om te vragen of die boeken wel aanstonden. Ik moest hem bekenen, dat romans mijn geliefde lectuur niet waren, hij keek wat ron op zijn wagentje, en presenteerde me e3 deelen van Scientia handboek voor Wetenschap en Godsliens, en de kunst geschiedenis der Nederlanden door Dr. H.E. van Gelder, bijde mooie uitgaven van D. de Haan Utrecht. Die leken me beter dien hield ik toen maar ik zei hem, dat ik Jezus van Cyriel Verschrave en een nieuwe uitgave van Kwakmans de heilige Terezia had mogen meenemen, maar hier toch niet meenamen naar m'n cel. Hij noteerde beide boeken, meende Kwakmans Teresia in de eerste uitgaven te hebben had vele heilige levens, zou eens zien. Hij nam de beide romans weer mee, want meer dan twee boeken was niet toegestaan. Zoolas ik de eerste dagen vijftig over onze kunst vooral over die der middeleeuwen, dan weer over Wiskunde Mechanica, sterrenkunde enz. Beide boeken hebben mij veel plezier gedaan. Ik had er vroeger al een gelezen maar het ging nu rustiger. Toch was ik blij, enkele dagen geleden de twee meegenomen had, ik heb nu meer de lectuur, die ik in deze dagen moest hebben. Ik lees dan 4 uur, steek er nu en dan een pijpje bij op, om 4 uur houd ik geknield een half uur meditatie over het lven van Jezuz en mij leven, om half vijf ongeveer reeds wordt het avondbrood rond gebracht, dat ook voor 'smorgen moet rij tot Donderdag een homje, in flinke sneeden tot kort in de onder kant ingesneden. Donderdag morgen is de Dokter bij mij geweest,. Ik vertelde hem dat mijn maag wel wat delicaat was, dat ik 4 keer een ernstige maagbloeding had, en nu leef aan een rij ernstige urine infectie met koliebacillen. Ik vertelde hem kort de behandeling van Dr. Waltering.

Dr. Enneking, Prof. Borst en van Kapelle en maakte hem er ten slotte op-merkzaam op, dat mijn abnormaal lichaamsgewicht gevoegd bij mijn chronische ziekte. me recht gaven op extra voeding en de distributie mij die te Nijmegen ook toekende. Hij zou de urine onderzoeken, mij laten wegen en zien wat hij doen kon. Ik werd gewogen: 56 kilo, waarvan ~~2~~ een voor de kleeding 2 kilo aftrok. Het gevolg was, dat ik in plaats van het gewone brood melkbrood kreeg, ik merkte er niet veel verschil in, maar er zal toch wel wat melk inzitten. Bovendien werden de sneden gesmeerd. Des avonds kreeg ik verder in plaats van een volle beker taptemelk een halve beker (de maat is ruim) volle melk. De volgende morgen werd ook de urine voor onderzoek opgevraagd, maar daar heb ik verder niets meer van gehoord. Van de andere extra voeding is niets gekomen. Tengevolge van deze tegemoetkoming hangt op de deur van mijn cel een kaartje "MILCH" en een tweede "WEISZBROT". Het lijkt wel meer dan het is, maar ik doe het er mee. Ik zet mijn brood zoodra het gebracht wordt weer in de week nu in de melk en ver-ober dat weer. Daar is niet heel veel tijd voor, want al vrij spoedig daarna wordt de beker en de lepel meegenomen om buiten de deur te worden gezet. Goed 5 uur, kwart over 5 zijn we met ons avondeten klaar. Na het avondeten bid ik het Angelus, houd in de geest met het klooster adoratie steek een sigaar op en houd nog een avondwandelingetje 3 meter heen, 3 meter terug en weer van voren af aan, juist als 's-morgens. Om 6 uur ga ik weer wat schrijven tot kort voor 8 dan maak ik mijn bed op en bid mijn avondgebed voor mijn bed, het hinder me dan verder weinig dat het licht uitgaat. Ik bid nog wat door en stop me dan onder de dekens tot 's-morgens.

Scheveningen, 28 Januari 1942 .T.B.

Zaterdag, 31 Januari 1942.

Ik moet aan het voorafgaande nog even wat toevoegen, ik mag toch niet zeggen, dat ik geen vlees krijg. 's Woensdags en Donderdags was er in de soep en stampot vlees. Het was er door heen gewerkt in kleine stukjes gemalen, niet overvloedig, maar ik heb toch weer vlees gezien. Donderdagmorgen, 29 Januari.-- het was de patroon der journalisten; St. Fransiscus van Sale de zachtmoedige. Ik had mijn pijpje eens goed schoongemaakt en had het juist voor de morgenwandeling aangestoken, of daar kwam een duitse soldaat met etwas neues. Ik moest tabak en sigaren, pijp en lucifers afgeven. Ik mocht niet meer roken. Het was goed, dat ik juist aan de zachtmoedige Fransiscus van Sale dacht anders had ik misschien een onvriendelijk woord gezegd. Ik klopte mijn pijpje uit en gaf de spullen maar over. De arme soldaat zei mij nog met veel medelijden, dat het van hem niet kwam. Nu dat begreep ik wel. Om me te troosten, zei hij me, dat ik het andere, dat hij meegebracht had, de boeken en het papier mocht houden, gelukkig daar had ik meer aan, al miste ik het pijpje en de sigaren. Ik schrapte het roken op de dagorder en de dag ging weer verder. Nu weet ik alweer niet beter, of het hoort zoo. Het is al mooi geweest, dat ik de eerste moeilijke dagen mocht roken.

T.B.